

MOKĖJIMO INSTRUMENTO SĄVOKA LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Doktorantė Daiva Ušinskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2714584
Elektroninis paštas btk@ltu.lt

Pateikta 2004 m. rugsėjo 14 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 10 d.

Pagrindinės sąvokos: atsiskaitymas negrynaisiais pinigais, mokėjimo instrumentai, piniginiai vertybiniai popieriai, elektroninės mokėjimo priemonės.

S a n t r a u k a

Naujasis Lietuvos baudžiamasis kodeksas (toliau tekste – BK) reformavo daugelį anksčiau esusių baudžiamųjų įstatymų suformuluotų institutų, naujai apibrėžė nusikalstamas veikas. Novelos yra ir baudžiamosios atsakomybės nustatymas už netikrų mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti ne grynais pinigais, gaminimą arba neteisėtą disponavimą jais (BK 214 str.) bei už neteisėto mokėjimo instrumento ar jo duomenų panaudojimą (BK 215 str.). Veikos, numatytos BK 214 ir BK 215 str., iš kitų nusikaltimo sudėčių išsiskiria specifiniu nusikalstamos veikos dalyku, kuris ir yra šio straipsnio nagrinėjimo dalykas.

Straipsnio tikslas – taikant loginį, lyginamąjį ir sisteminių teisės aiškinimo metodus, atskleisti nusikalstamų veikų, numatytų BK 215, 216 straipsniuose, dalyko sąvoką. Straipsnyje analizuojamos kai kurios problemos, susijusios su tikslu minėtų veikų dalyko apibrėžimu: pinigų, vertybinių popierių ir mokėjimo instrumentų sąvokų turinys, jų tarpusavio ryšys ir skirtumai, nusikalstamų veikų, numatytų BK 213, 214, 215 str., atskyrimo galimybės pasitelkiant jų dalykų sąvokas. Mokėjimo instrumento sąvoką siūloma vartoti kaip bendrąją įvairių atsiskaitymo priemonių sąvoką, nurodoma šios sąvokos teorinė reikšmė. Remiantis užsienio šalių patirtimi ir kitų Lietuvos teisės normų analize pateikiami kai kurie siūlymai tikslinti nusikalstamų veikų, numatytų BK 213, 214 ir 215 str., dalyką.

Ekonomikos globalizacija ir spartus informacinių technologijų vystymasis lemia, kad finansiniuose atsiskaitymuose tradicinius grynuosius pinigus, suprantamus kaip popieriniai banknotai ir monetos, vis dažniau keičia atsiskaitymai kitokios prigimties – negrynaisiais pinigais. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais sparčiai populiarėja Lietuvoje. Lietuvos banko duomenimis [1], 2003 m. Lietuvoje atlikta 67,4 mln. mokėjimų negrynais pinigais operacijų, kurių vertė – 313 mlrd. litų (62,5 proc. visų operacijų vertės), ir tokių operacijų skaičius, palyginti su 2002 m., išaugo 23,8 proc. Lietuvoje itin sparčiai auga mokėjimų skaičius bankų kortelėmis: lyginant su 2000 m., 2003 m. atsiskaitymų skaičius šiomis priemonėmis išaugo

net 456 proc., o lyginant su 2002 m., – 52,1 proc. Nuolat didėjant atsiskaitymų negrynais pinigais reikšmei Lietuvos finansų sistemoje, itin svarbu užtikrinti tokių atsiskaitymų saugumą, jiems naudojamų priemonių tikrumą ir naudojimo teisėtumą. Jam garantuoti pasitelkiamos įvairių teisės šakų, ypač – civilinės ir finansų teisės, normos. Tačiau šių teisės šakų normos nenumato ir pagal savo prigimtį negali numatyti atsakomybės už nusikalstamą atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonių naudojimą, kuris daro didžiulę žalą finansų sistemos stabilumui. Reaguojant į šiuolaikines finansų sistemos funkcionavimo aktualijas ir siekiant išvengti nebaudžiamumo už pavojingas veikas, susijusias su atsiskaitymais negrynaisiais pinigais, įstatymų leidėjas į 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusį Lietuvos baudžiamąjį kodeksą [2] įtraukė nusikalstamų veikų sudėtis, numatytas BK 214 str. „Netikrų mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti negrynais pinigais, gaminimas ir neteisėtas disponavimas jais“ ir BK 215 str. „Neteisėto mokėjimo instrumento ar jo duomenų panaudojimas“. Šių nusikalstamų veikų dalyku įvardijamų „mokėjimo instrumentų“ sąvoka yra naujadaras Lietuvos baudžiamojoje teisėje, todėl jos turinio atskleidimas ypač svarbus teisingam baudžiamojo įstatymo aiškinimui ir taikymui, nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Mokėjimo instrumentas taip pat yra požymis, padedantis atskirti BK 214 str. ir BK 215 str. numatytas veikas nuo kitų nusikalstamų veikų, numatytų BK 213 str. „Netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas“ bei kituose BK skyriuose: nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (vagystės, sukčiavimo, turto pasisavinimo), nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valdymo tvarkai, susijusių su dokumentų klastojimu, nusikaltimų informatikai.

Šio straipsnio tikslas yra mokėjimo instrumento sąvokos analizė ir mokėjimo instrumento, kaip nusikalstamos veikos dalyko, apibrėžimo problema. Formuluojuot iškeltų problemų sprendinius, pasitelkiami ekonomikos teoretikų moksliniai darbai ir negausi Lietuvos teisinė literatūra, taip pat kitų valstybių, ypač Prancūzijos, teisės teorija, gana plačiai analizuojanti įvairius mokėjimo instrumentų klausimus. Kadangi mokėjimo instrumentas iš esmės yra civilinės ir finansų teisės institutas, keliamiems baudžiamosios teisės klausimams spręsti pasitelkiami minėtų teisės šakų šaltiniai – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK), Lietuvos Respublikos pinigų įstatymas, Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas, taip pat kai kurie Europos Sąjungos teisės aktai, susiję su atsiskaitymais negrynais pinigais.

Mokėjimo instrumento samprata

Lietuvos civilinėje, finansų teisėje „mokėjimo instrumento“ sąvoka nevartojama – finansiniams atsiskaitymams apibrėžti paplitusios „mokėjimo priemonės“ ir „atsiskaitymo priemonės“ sąvokos. Ekonomikos doktrinoje nurodoma, kad buvimas mokėjimo priemone yra viena pagrindinių pinigų savybių. Pažymima, kad pinigai yra vertės ekvivalentas, atliekantis mainų, vertės mato, kaupimo ir mokėjimo priemonių funkcijas [3, p. 38; 4, p. 5]. Lietuvos civilinėje teisėje pinigams apibrėžti taip pat pasitelkiama jų pagrindinė – mokėjimo (atsiskaitymo) funkcija. CK [5] 1.100 str. pinigais, kaip civilinių teisių objektais, įvardijami banknotai, monetos ir lėšos sąskaitose, esantys teisėta *atsiskaitymo priemone*. Kadangi finansiniai atsiskaitymai civiliniuose santykiuose vyksta atliekant piniginius mokėjimus, manytina, kad įstatyme vartojama „atsiskaitymo priemonių“ sąvoka tapati „mokėjimo priemonių“ sąvokai. Todėl kalbant apie finansinius atsiskaitymus, mokėjimo priemonė gali būti vartojama kaip pinigų – tiek grynųjų (banknotai, monetos), tiek negrynųjų (lėšos sąskaitoje) pinigų sinonimas. Dėl šios priežasties „mokėjimo priemonės“ sąvoka negali būti tapatinama su mokėjimo instrumentu, kaip BK 214 str. ir 215 str. apibrėžtų nusikalstamų veikų dalyku, nes jie yra susiję tik su neteisėtu disponavimu negrynais pinigais, o neteisėtas disponavimas grynais pinigais užtraukia atsakomybę pagal BK 213 str. „Netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas, laikymas arba realizavimas“.

Pažymėtina, kad „mokėjimo priemonių“ sąvoka CK vartojama ir kiek kita, nei anksčiau minėta, prasme. CK 6.930 str. nurodoma, kad atsiskaitymai negrynais pinigais atliekami naudojant *atsiskaitymų negrynais pinigais priemones* – mokėjimo pavedimus, akredityvus,

čekius, vekselius, inkaso. Įstatyme pateikiamas atsiskaitymo negrynaisiais pinigais priemonių sąrašas nėra baigtinis. Taigi apibrėždamas atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonės įstatymų leidėjas pabrėžia ne pinigų funkciją (kaip apibrėžiant pinigų sąvoką CK 1.100 str.), o konkrečius objektus, kuriuos naudojant atliekami finansiniai atsiskaitymai negrynaisiais pinigais. Tokių objektų naudojimo būtinybė finansiniuose santykiuose akivaizdi: negrynjieji pinigai materialios formos neturi, jų srautų judėjimui inicijuoti, atlikti, priimti ir užfiksuoti reikalingi kiti daiktai, kuriais nustatyta tvarka patvirtinama negrynųjų pinigų cirkuliacija. Šie objektai savaime, be nustatyta tvarka nurodyto ryšio su konkrečia sąskaita, kurioje esančiomis lėšomis (negrynais pinigais) atsiskaitoma, jokios vertės neturi. Minimų objektų paskirtis yra sudaryti sąlygas panaudoti mokėjimo priemones (negrynuosius pinigus). Kadangi kaip mokėjimo priemonės įstatymų leidėjas įvardijo tiek grynuosius, tiek negrynuosius pinigus (CK 1.100 str.), objektai, kuriais naudojantis atliekami mokėjimai negrynaisiais pinigais, gali būti vadinami „mokėjimo instrumentais“. Tačiau dėl civiliniame įstatyme pateiktų atsiskaitymo priemonių sąrašo nebaigtumo ir dėl to, kad nėra suformuluoti požymiai, leidžiantys priskirti kitus objektus prie atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonių, CK 6.930 str. nepakanka mokėjimo instrumentams, kaip BK 214 str. ir BK 215 str. apibrėžtų nusikalstamų veikų dalykams, paaiškinti.

Aiškinantis mokėjimo instrumento sampratą turinį tikslinga pažvelgti į Prancūzijos teisės doktriną, kurioje šis klausimas plačiai nagrinėjamas. Tačiau ir šioje valstybėje nėra vienos nuomonės dėl to, kas yra mokėjimo instrumentai, kokia jų teisinė prigimtis. Vieni autoriai nurodo, kad mokėjimo instrumentais (pranc. *instruments de paiement*) yra atsiskaityti naudojami objektai: ir pinigų bilietai, monetos, tradiciškai reiškiantys tam tikrą vertybinį ekvivalentą („grynjieji“ pinigai), ir vertybiniai popieriai, pavedimai, čekiai, vekseliai, banko kortelės, įgavę mokėjimo instrumentų paskirtį plėtojantis finansų sistemai („negrynjieji“ pinigai) [6, p. 3–7]. Šiam požiūriui atstovaujantys autoriai mokėjimo instrumento sąvoką konstruoja atsižvelgdami į jo naudojimo ypatybes ir mokėjimo instrumentu laiko teisėtai finansinėje apyvartoje esančius *materialius daiktus*, kuriais patvirtinama piniginė vertė. Kadangi grynjieji pinigai – materialūs banknotai, monetos patvirtina piniginę vertę, jie taip pat laikomi mokėjimo instrumentais. Išdėstyta mokėjimo instrumento supratimas niveliuoja grynuosius pinigus, esančius piniginės vertės patvirtinimu *per se*, ir mokėjimo instrumentus, skirtus atsiskaityti negrynaisiais pinigais, kurie, be ryšio su negrynaisiais pinigais, jokios piniginės vertės nenurodo. Aiškiai nevienodos teisinės prigimties objektų tapatinimas laikytinas aptariamojo požiūrio trūkumu. Be to, mokėjimo instrumentu laikomi tokie objektai, kurie, nors ir naudojami finansiniuose santykiuose, tačiau atlieka kitą, ne mokėjimo, o kreditavimo funkciją (pvz., vekseliai). Dėl nurodytų priežasčių pastaraisiais metais aptartąją poziciją keičia kita, mokėjimo instrumentą apibrėžianti per jo atliekamas funkcijas. Šiam požiūriui atstovaujantys autoriai nurodo, kad mokėjimo instrumentais laikytini tik čekiai, tam tikros rūšies mokėjimo kortelės, mokamieji pavedimai, o visi kiti – vekseliai, kredito kortelės ir kt., yra kredito instrumentai [7, p. 199–203]. Tokiomis priemonėmis nelaikomi vadinami „grynjieji“ pinigai – piniginiai bilietai ir monetos (pranc. *monnaie*). Kaip pagrindinis „grynųjų“ pinigų ir komercijos priemonių skirtumas nurodomas laiko tarpas ir papildomi asmens, disponuojančio šiais objektais, ir asmens, atliekančio pavedimus pagal juos, veiksmai, būtini atsiskaitymui įvykti [8, p. 51–52; 9, p. 8–17]. Nurodoma, kad mokėjimo instrumentų pagrindinė ir vienintelė funkcija yra mokėjimo atlikimas. Kredito instrumentai atlieka kreditavimo funkciją, kuri, anot autorių, ir yra tokių instrumentų esmė. Taigi šioje teorijoje mokėjimo instrumentu iš esmės laikomi finansinėje apyvartoje teisėtai esantys daiktai, leidžiantys atsiskaityti negrynaisiais pinigais ir tik tokie, kurie atlieka mokėjimo funkciją. Dėl akcentuojamo ryšio su negrynaisiais pinigais aptariama mokėjimo instrumentų samprata panaši į „atsiskaitymo negrynaisiais pinigais priemonių“ sąvoką, įtvirtintą Lietuvos CK 6.930 str. Tačiau Lietuvos teisėje, skirtingai nei šiuolaikinėje Prancūzijos teisės doktrinoje, apibrėžiant mokėjimo negrynaisiais pinigais priemones, nesivadovaujama funkcijomis, kurias šios priemonės atlieka, t. y. mokėjimo priemonėmis Lietuvoje iš esmės laikomi ir kredito instrumentai. Dėl to aptartasis šiuolaikinėje Prancūzijos

teisės doktrinoje vyraujantis požiūris į mokėjimo instrumentus laikytinas aiškesniu už įtvirtintąjį Lietuvos teisėje. Tačiau šis Prancūzijos teisės doktrinos pranašumas negali būti vertinamas vienareikšmiškai: griežtas mokėjimo ir kreditavimo funkcijų atribojimas lėmė, kad į mokėjimo instrumentų kategoriją nepatenka tokie instrumentai, kurie atlieka abi – ir kreditavimo, ir mokėjimo funkcijas. Mokėjimo ir kreditavimo funkcijos būdingos daliai banko kortelių. Atsižvelgiant į bankų kortelių paplitimą, šio instrumento priskyrimas mokėjimo instrumentams arba kredito instrumentams turi didelę reikšmę mokėjimo instrumento sampratos aiškumui.

Savotiškas kompromisas tarp dviejų anksčiau išdėstytų Prancūzijos teisės doktrinos mokėjimo instrumentų sampratų yra mokėjimo priemonių (pranc. *moyens de paiement*) teorija, įtvirtinta 1984 m. vasario 24 d. Prancūzijos bankų įstatymo 4 str. [9, p. 381]. Minėta norma nurodo, kad mokėjimo priemonėmis yra visi instrumentai (pranc. *instruments*), kuriais naudojantis bet koku techniniu būdu, bet kuris asmuo gali perkelti savo lėšas. Akivaizdu, jog ši doktrina kaip mokėjimo priemonės apibrėžimo kriterijų taip pat nurodo šios priemonės funkciją – sudaryti sąlygas atsiskaityti negrynaisiais pinigais. Tačiau dėl apibrėžime vartojamo „instrumento“ ir „mokėjimo priemonės“ sąvokų konkurencijos ši teorija Prancūzijos teisėje nėra populiari.

Pažymėtina, kad Prancūzijoje tiek mokėjimo, tiek kredito instrumentai dažnai įvardijami kaip komercijos priemonės (pranc. *effet du commerce*). Tokiomis priemonėmis nelaikomi vadinamieji „grynjieji“ pinigai – piniginiai bilietai ir monetos (pranc. *monnaie*). Kaip pagrindinis „grynujų“ pinigų ir komercijos priemonių skirtumas nurodomas laiko tarpas bei papildomi asmens, disponuojančio šiais objektais, ir asmens, atliekančio pavedimus pagal juos, veiksmai, būtini atsiskaitymui įvykti [8, p. 51–52; 9, p. 8–17].

Apibendrinant tai, kad išdėstyta, darytina išvada, kad mokėjimo instrumento apibrėžimas gali būti konstruojamas atsižvelgiant į įvairius kriterijus ir yra reikšmingas vertinant bei analizuojant skirtingas šių objektų savybes teoriniu aspektu. Mokėjimo instrumento apibrėžimo kriterijumi pasirinkę nuolatinį daikto požymį – galimybę bet koku būdu patvirtinti piniginę vertę, mokėjimo instrumentu laikysime ir grynuosius pinigus – bilietus, monetas ir daiktus, skirtus disponuoti (mokėti arba kredituoti) negrynaisiais pinigais. Visi šie daiktai gali būti laikomi mokėjimo instrumentais plačiąja prasme. Mokėjimo instrumento apibrėžimo kriterijumi pasirinkę daikto *įgyjamą* funkciją finansiniuose atsiskaitymuose, mokėjimo instrumentais laikysime finansinėje apyvartoje esančius daiktus, kuriuos naudojant galima atsiskaityti negrynaisiais pinigais. Visi šie daiktai gali būti laikomi mokėjimo instrumentais siaurąja prasme. Mokėjimo instrumento siaurąja prasme apibrėžimas yra tikslesnis, nes grynjieji pinigai, kurie yra piniginės vertės patvirtinimas *per se*, atskiriami nuo daiktų, kurie, nors savaime jokios vertės nepatvirtina, tačiau naudodamas su negrynaisiais pinigais, asmuo gali jais atsiskaityti.

Apibrėžiant mokėjimo instrumentą pasirinkta ne „objekto“, o „daikto“ sąvoka. Ją vartojant galima labiau pabrėžti materialią mokėjimo instrumento išraišką. Pažymėtina, kad mokėjimo instrumentas tiek plačiąja, tiek siaurąja prasme nurodo ne vieną konkretų daiktą, o apibrėžia tam tikrą jų grupę. Kadangi baudžiamajai teisei ypač svarbus sąvokų vienareikšmiškumas ir konkretumas, mokėjimo instrumento sąvoką tikslinga vartoti kaip bendrąją, apibūdinančią įvairių rūšių objektus, teisėtai dalyvaujančius finansinėje apyvartoje ir suteikiančius galimybę atsiskaityti negrynais pinigais: čekius, vekselius, banko korteles ir kita. Tačiau nustatant nusikalstamos veikos dalyką būtina mokėjimo instrumentą konkretizuoti kaip atskirą daiktą – banko kortelę, čekį ar kita.

Mokėjimo instrumentas kaip nusikalstamos veikos dalykas

Užsienio šalių baudžiamuosiuose kodeksuose dažniausiai nėra konstruojamos nusikalstamų veikų sudėty, kurių požymiu – nusikalstamos veikos dalyku įvardijamas mokėjimo instrumentas.

Prancūzijoje už nusikalstamą mokėjimo instrumentų naudojimą baudžiama pagal skirtingus Baudžiamojo kodekso (toliau – Prancūzijos BK) [10] straipsnius, atsižvelgus į veikos aplinkybes ir naudoto mokėjimo instrumento rūšį. Už vagystę (Prancūzijos BK 311–1 str.) asmuo atsako tuo atveju, jei pasisavina mokėjimo instrumentą, kurio naudojimas nesiejamas su konkrečiu asmeniu, t. y. tokiu mokėjimo instrumentu (pavyzdžiui, kelionės čekiais) gali atsiskaityti bet kuris asmuo. Kadangi Prancūzijos BK vagystę apibrėžia kaip neteisėtą svetimo daikto pasisavinimą, šios veikos dalyku negali būti tokie mokėjimo instrumentai, kurie savaime nesuteikia įgijėjui jokių teisių į naudą (pavyzdžiui, mokėjimo kortelės). Svetimos banko mokėjimo kortelės naudojimas pasisavinant negrynuosius pinigus vertinamas kaip sukčiavimas (Prancūzijos BK 313–1 str.) [11]. Nusikalstami kredito kortelės savininko veiksmai pasisavinant kortelę išleidusios institucijos kredito pinigus arba šią kortelę naudojant akivaizdžiai virš kredito limitu, vertinami kaip piktnaudžiavimas pasitikėjimu (Prancūzijos BK 314–1 str.) [12]. Veiksmai įrašant netikrus mokėjimo instrumentų rekvizitus arba pakeičiant tikrus laikomi klatojimu (Prancūzijos BK 441–1 str.). Pažymėtina, kad Prancūzijos baudžiamosios teisės doktrinoje vyraujantis požiūris, kad nusikalstamas mokėjimo instrumentų naudojimas neturi būti aprašomas atskiruose baudžiamojo įstatymo straipsniuose, paremtas išsamia teorine analize. Nusikalstamas veikas, susijusias su įvairių mokėjimų instrumentų naudojimu, analizuoja vadinamoji komercijos baudžiamoji teisė (pranc. *droit pénale des affaires*) [13]. Dėl itin populiarus atsiskaitymo čekiais būdo Prancūzijoje daug dėmesio skiriama ir baudžiamajai čekių teisei (pranc. *droit pénal du chèque*) [14, p. 1–17].

Naujajame Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse (toliau – Rusijos BK) [15] baudžiamoji atsakomybė numatyta už nusikalstamą konkrečių mokėjimo instrumentų naudojimą. Rusijos BK nusikaltimų ekonomikai skyriuje apibrėžtos netikrų pinigų ir vertybinių popierių gaminimo ir realizavimo sudėtys (Rusijos BK 186 str.), taip pat netikrų kredito arba atsiskaitymo kortelių ir kitų mokėjimo dokumentų, nesančių vertybiniais popieriais, gaminimo ir realizavimo sudėtys (Rusijos BK 187 str.).

Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso [16] nusikaltimų finansams skyriuje buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už dvi veikas, susijusias su mokėjimo instrumentais, – pinigų bilietais ir monetomis, vertybiniais popieriais, mokėjimo kortelėmis. Baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta už netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą, laikymą arba paleidimą apyvarton (1961 m. Lietuvos Respublikos BK 327 str.) ir netikrų mokėjimo kortelių gaminimą ir neteisėtą disponavimą jomis (1961 m. Lietuvos Respublikos BK 327¹ str.).

Šiuo metu Lietuvoje galiojančiame BK [2] baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas, susijusias su įvairių mokėjimo instrumentų naudojimu, nustatyta nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų finansų sistemai skyriuje (XXXII skyrius). Kadangi šio straipsnio tikslas yra atskleisti mokėjimo instrumento sampratą ir konkretizuoti šį instrumentą kaip nusikalstamų veikų dalyką, toliau aptariamos kai kurios problemos, kylančios nustatant nusikalstamų veikų, apibrėžtų BK 213 str. „Netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas, laikymas arba realizavimas“, BK 214 str. „Netikrų mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti ne grynais pinigais, gaminimas, įgijimas, laikymas ir realizavimas“ ir BK 215 str. „Neteisėto mokėjimo instrumento ar jo duomenų panaudojimas“, dalyką.

BK 213 str. numato baudžiamąją atsakomybę už netikrų pinigų arba vertybinių popierių pagaminimą, įgijimą, laikymą, realizavimą, taip pat tikrų pinigų arba vertybinių popierių klatojimą. BK 214 str. numato baudžiamąją atsakomybę už netikrų ar suklastotų mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti negrynaisiais pinigais, gaminimą, įgijimą, laikymą ir realizavimą. Paminėtos BK 213 ir 214 str. aprašytos nusikalstamos veikos skiriasi dalyku: kaip BK 213 str. aprašytos nusikalstamos veikos dalykas nurodomi pinigai, vertybiniai popieriai, o kaip BK 214 str. dalykas – mokėjimo instrumentai, skirti atsiskaityti negrynaisiais pinigais. Nors sąvokos, kuriomis įvardyti šių nusikalstamų veikų dalykai, akivaizdžiai skiriasi, tačiau jų turinio analizė leidžia numatyti tam tikrus sunkumus, kurie gali kilti atskiriant BK 213 str. aprašytos nusikalstamos veikos dalyką nuo aprašytojo BK 214 str., taigi – ir kvalifikuojant pa-

darytas veikas. BK neapibrėžia „pinigų“, „vertybinių popierių“, „mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti negrynais pinigais“ sąvokų ir jų tarpusavio ryšio, todėl šiuo tikslu pasitelktini finansinius atsiskaitymus reguliuojantys įstatymai ir CK. Kaip minėta, mokėjimo instrumentas yra bendroji sąvoka, apibūdinanti objektus, teisėtai dalyvaujančius finansinėje apyvartoje ir suteikiančius galimybę atsiskaityti negrynaisais pinigais. Šie instrumentai yra skirtingi ir pagal išorinę išraišką, ir pagal jų atliekamas funkcijas (mokėjimo, kreditavimo). Dalį mokėjimo instrumentų įvardija CK 6.930 str.: tai mokėjimo pavedimai, akredityvai, čekiai, vekseliai, inkaso. Nors CK 6.930 str. šiems objektams apibūdinti vartojama *atsiskaitymų negrynais pinigaisiais priemonių* sąvoka, tačiau įvertinus objektų, kuriuos ši sąvoka apibrėžia, savybes (dalyvavimą finansinėje apyvartoje atsiskaitant negrynaisiais pinigais), galima daryti išvadą, kad visi CK 6.930 str. įvardyti objektai yra mokėjimo instrumentai. CK 1.101 str. 1 d. kai kuriuos iš CK 6.930 str. aprašytų mokėjimo instrumentų – čekius, vekselius – įvardija kaip *vertybinius popierius*. Todėl galima daryti išvadą, kad bent kai kurie vertybiniai popieriai (čekiai, vekseliai) yra mokėjimo instrumentai, todėl jų klastojimas arba netikrų gaminimas, įgijimas, laikymas, realizavimas gali būti kvalifikuojamas pagal BK 214 str. Kadangi vertybiniai popieriai nurodomi kaip BK 213 str. aprašytų analogiškų nusikalstamų veikų dalykas, kyla įstatymo aiškumo ir tikslaus pritaikymo problema. Šiai problemai spręsti tikslinga apibrėžti vertybinių popierių, kurie gali būti BK 214 str. dalyku, požymius. BK 214 str. dispozicijoje numatyta keletas su mokėjimo instrumentais susijusių veikų: be minėtų netikrų mokėjimo instrumentų gaminimo, laikymo, realizavimo ar tikrų klastojimo, nurodomas *finansinės operacijos inicijavimas* netikru, suklastotu arba svetimu mokėjimo instrumentu. Iš normos turinio galima daryti išvadą, kad mokėjimo instrumentui, kaip BK 214 str. dalykui, būdingas *gebėjimas inicijuoti finansinę operaciją*. Todėl vertybiniai popieriai, kuriais gali būti inicijuotos finansinės operacijos, yra BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas, o tie, kuriais tokios operacijos inicijuoti negalima, – BK 213 str. aprašytų veikų dalyku. CK 1.101 str. 5 d. nurodo, kad vertybiniai popieriai gali būti piniginiai, nuosavybės ir prekiniai. To paties straipsnio 6 d. nurodo, kad piniginiai vertybiniai popieriai (čekiai, vekseliai, obligacijos) suteikia teisę gauti juose nurodytą pinigų sumą. Taigi piniginiai vertybiniai popieriai gali būti vertinami kaip mokėjimo instrumentai, kuriais disponuojantis asmuo gali inicijuoti finansinę operaciją – šiuose instrumentuose nurodytos sumos gavimą, todėl jie ir laikytini BK 214 str. nurodytos veikos dalyku. Kai kurie iš piniginių vertybinių popierių pagal savo prigimtį laikytini ne mokėjimo, o kredito instrumentais, nes jų pagrindinė funkcija yra kreditavimas (pavyzdžiui, vekseliai, obligacijos). Kadangi BK 214 str. dispozicijoje nenurodyta, kokios prigimties finansinės operacijos gali būti inicijuotos mokėjimo instrumentais, todėl šio straipsnio dalyku įvardijami „mokėjimo instrumentai“ turi būti suprantami plačiaja prasme – *ir kaip mokėjimo, ir kaip kredito instrumentai*, kuriais gali būti inicijuotos finansinės operacijos. Pagal CK 1.101 str. 7 d. nuosavybės vertybinių popierių (akcijos, akcijų sertifikatai) paskirtis yra ne teisės į konkrečią išmoką sueikimas, o nuosavybės teisės į įmonės kapitalo dalį ir įmonės valdymą patvirtinimas. Todėl nuosavybės vertybiniais popieriais negali būti incijuota jokia finansinė operacija ir ši vertybinių popierių rūšis BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas negali būti. CK 101.1 str. 8 d. nurodo, kad prekinis vertybinis popierius suteikia teisę ne į išmoką, o į daiktus – prekes, todėl šie vertybiniai popieriai taip pat negali būti BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalyku. Nuosavybės ir prekiniai vertybiniai popieriai yra BK 213 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas.

Tačiau BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas – mokėjimo instrumentas yra ne tik piniginiai vertybiniai popieriai. Šių veikų dalykui konkretizuoti taip pat reikia pasitelkti CK, kitų įstatymų normų analizę. Kaip minėta, CK 6.930 str. mokėjimo priemonėmis įvardija mokėjimo pavedimus, akredityvus ir inkaso. Pagal CK 6.931 str. 1 d. mokėjimo pavedimo esmė yra nustatytos formos nurodymas pervesti lėšas iš vienos sąskaitos į kitą, esančią tame pat arba kitame banke. Todėl mokėjimo pavedimas laikytinas bendru įvairių mokėjimo priemonių (mokėjimo instrumentų), kuriomis naudojantis teikiamas mokėjimo nurodymas kredito įstaigai, pavadinimu. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo [17] 2 str. 14 p. nu-

statyta, kad mokėjimo nurodymas (mokėjimo pavedimas) yra mokėtojo ar gavėjo raštu arba elektroninėmis mokėjimo priemonėmis sudarytas nurodymas kredito įstaigai pervesti lėšas gavėjui. Galima daryti išvadą, kad mokėjimo instrumentai, kuriais atliekami pavedimai, yra *nustatytos formos rašytiniai dokumentai ir elektroninės mokėjimo priemonės*. Mokėjimų įstatymo 2 str. 4 p. nurodyta, kad elektroninės mokėjimo priemonės yra nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės (priemonės, leidžiančios naudotojui elektroniniu būdu duoti nurodymus kredito įstaigai dėl disponavimo jo sąskaitoje esančiomis lėšomis: programinė ir telefoninio ryšio įranga, kredito įstaigos išleista kortelė) ir elektroniniai pinigai (piniginės vertės išraiška, saugoma kredito įstaigos išleistoje priemonėje – kortelės, kompiuterio arba kitos įrangos atmintyje). Šios sąvokos iš esmės atitinka Europos Komisijos rekomendacijos dėl atsiskaitymo už sandorius elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl santykių tarp jas išdavusio ir turinčio asmens 97/489/EC [18] 2 str. bei Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 2560/2001 [19] dėl tarptautinių mokėjimų eurais 2 str. numatytas elektroninių mokėjimo priemonių sąvokas (pažymėtina, kad minėtuose Europos Sąjungos dokumentuose anglų kalba vartojama „mokėjimo instrumentų“ (angl. *payment instruments*) sąvoka). Minėtuose teisės aktuose kaip viena iš elektroninių mokėjimo priemonių savybių nurodoma būtinybė naudoti tam tikrus identifikacinius duomenis (asmens kodo, slaptažodžio ar kt.) finansinei operacijai atlikti.

Akredityvu laikomas susitarimas dėl mokėjimo atlikimo, jei tam tikslui pateikti dokumentai atitinka šio susitarimo sąlygas [20, p. 351]. Inkaso reiškia operacijas, kurias kliento pavedimu atlieka bankas su dokumentais norint gauti įmoką arba išduoti dokumentus gavus įmokas [20, p. 366]. Tiek akredityvas, tiek inkaso gali būti laikomi sąlyginių mokėjimų rūšimi, nes mokėjimams nurodytais būdais atlikti būtina pateikti arba gauti tam tikrus dokumentus. Šie dokumentai nepatvirtina jokios piniginės vertės, nėra skirti atsiskaityti, todėl negali būti laikomi mokėjimo instrumentais. Atsiskaitymams akredityvu ir inkaso dažniausiai naudojami įvairūs komerciniai dokumentai, patvirtinantys sandorio įvykdymą, sandorio dalyko kokybę, draudimą ir kt. [20, p. 359]. Todėl šių dokumentų klastojimas, netikrų pagaminimas siekiant gauti mokėjimą suklaidinus dėl šiuose dokumentuose neva patvirtintų aplinkybių turi būti vertinamas kaip sukčiavimas (BK 182 str.), o ne kaip nusikalstami veiksmai naudojant mokėjimo instrumentus (BK 213 str., 214 str.).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kaip BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas gali būti nurodomi daiktai, skirti disponuoti (mokėti ar kredituoti) negrynaisiais pinigais. Todėl BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas yra piniginiai vertybiniai popieriai (čekiai, vekseliai, obligacijos) ir nustatytos formos rašytiniai dokumentai bei elektroninės mokėjimo priemonės (nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės ir elektroniniai pinigai), kuriais atliekami pavedimai.

BK aprašant nusikalstamas veikas, susijusias su mokėjimo instrumentais, vartojamos dvi sąvokos: „mokėjimo instrumentai, skirti atsiskaityti negrynais pinigais“ (BK 214 str.) ir „mokėjimo instrumentai“ (BK 215 str.). Šių sąvokų skirtumas gali sukelti tam tikros painiavos: BK 214 str. nurodoma mokėjimo instrumento paskirtis – atsiskaityti negrynaisiais pinigais – leidžia manyti, kad BK 215 str. apibrėžtų nusikalstamų veikų dalykas yra mokėjimo instrumentai, skirti atsiskaityti tiek grynaisiais, tiek negrynaisiais pinigais. Tokia prielaida yra klaidinga. CK 6.929 str. nurodo, kad atsiskaitymai Lietuvoje gali būti atliekami grynaisiais ir negrynaisiais pinigais. Analogiška nuostata įtvirtinta Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo [17] 2 str. 13 p. ir 4 str. Lietuvos Respublikos pinigų įstatymo [21] 1 str. nurodo, kad gryniesi pinigai yra litų banknotai ir monetos bei centų monetos. Taigi atsiskaitymo grynais pinigais instrumentu gali būti tik pinigų bilietai ir monetos. Šie daiktai yra BK 213 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas. Kaip minėta, mokėjimo instrumento sąvokos prasmė – paabrėžti šio daikto funkciją – galimybė disponuoti (atsiskaityti ar kredituoti) negrynaisiais pinigais. Todėl BK 214 str. ir 215 str. įtvirtintas mokėjimo instrumentų, kaip nusikalstamų veikų dalykų, sąvokų skirtumas laikytinas įstatymo netobulumu, kurį tikslinga ištaisyti. Tiek BK 214 str., tiek 215 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalyku įvardintinas mokėjimo instrumentas.

Paminėtina, kad BK 215 str. aprašytos veikos dalyku buvo įvardyta „mokėjimo priemonė“ [22]. Mokėjimo instrumentų sąvoka BK 215 str. atsirado pakeitus baudžiamąjį įstatymą [23].

Baudžiamajame kodekse įtvirtinta „pinigų“, kaip BK 213 str. aprašytų veikų dalyko, sąvoka taip pat gali sukelti painiavos. *Pinigai iš esmės laikytini tam tikra verte*, kuri būtina ekonominiuose santykiuose, grįstuose atsiskaitymu už prekes ir paslaugas. Ši vertė įtvirtinama dviem būdais: *grynaisiais pinigais* – pinigų bilietais ir monetomis (pranc. *monnaie*) ir *negrynaisiais pinigais* – lėšomis, esančiomis banko sąskaitoje. Negrynaisiais pinigais disponuojama pasitelkus mokėjimo instrumentus (pranc. *effet du commerce* arba *moyen de paiement*) – rašytinius dokumentus, elektronines mokėjimo priemones, piniginius vertybinius popierius. Nusikalstamai pagaminti, laikyti ir realizuoti įmanoma ne abstrakčią vertę – pinigus, o jos materialią išraišką – pinigų bilietus, monetas ir mokėjimo instrumentus. Todėl teisinio aiškumo prasme BK 213 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalyku tikslinga įvardyti grynuosius pinigus ir, kaip minėta, nuosavybės ir prekinis vertybinius popierius. Šiuo požiūriu 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 327 str. vartotos pinigų (lito) bilietų ir monetų sąvokos buvo tinkamesnės už „pinigų“ sąvoką, įtvirtintą galiojančio BK 213 str.

Išvados

1. Mokėjimo instrumentas yra bendroji sąvoka, apibūdinanti įvairių rūšių daiktus, teisėtai dalyvaujančius finansinėje apyvartoje ir skirtus atsiskaityti negrynaisiais pinigais: čekius, vekselius, banko korteles ir kita. Kaip mokėjimo instrumento apibrėžimo kriterijų galima nurodyti daikto *įgyjamą* funkciją finansiniuose atsiskaitymuose – nustatyta tvarka inicijuoti, atlikti, priimti ir užfiksuoti negrynųjų pinigų judėjimą (cirkuliaciją). Šie daiktai, skirtingai nei grynieji pinigai, nėra vertės patvirtinimas *per se*, jie tampa vertės patvirtinimu tik kartu su negrynaisiais pinigais – sąskaitoje esančiomis lėšomis.

2. Užsienio šalių baudžiamuosiuose kodeksuose dažniausiai nėra konstruojamos nusikalstamų veikų sudėtys, kurių požymiu – nusikalstamos veikos dalyku įvardijamas mokėjimo instrumentas. Nusprendus dėl visų nusikalstamų veikų, aprašytų BK 213, 214 ir 215 str. kriminalizavimo būtinybės, baudžiamojo įstatymo aiškumo tikslais reikalinga tiksliau apibrėžti šių veikų dalyką. Tikslėnis dalyko apibrėžimas taip pat padėtų atskirti šias nusikalstamas veikas.

3. Kai kurie vertybiniai popieriai yra mokėjimo instrumentai, todėl atskiriant BK 213 str. aprašytas veikas nuo aprašytųjų BK 214 str. reikėtų vadovautis vertybinio popierio požymiu – gebėjimu inicijuoti finansinę operaciją. Vertybiniai popieriai, kuriais gali būti inicijuotos finansinės operacijos, yra BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas, o tie, kuriais tokios operacijos inicijuoti negalima, – BK 213 str. aprašytų veikų dalykas. Finansinę operaciją galima inicijuoti piniginiiais vertybiniais popieriais – čekiais, vekseliais, obligacijomis, todėl jie ir laikytini BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalyku. BK 213 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas yra nuosavybės ir prekiniai vertybiniai popieriai, kuriais finansinės operacijos nėra inicijuojamos.

4. BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas yra piniginiai vertybiniai popieriai bei nustatytos formos rašytiniai dokumentai ir elektroninės mokėjimo priemonės (nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės ir elektroniniai pinigai), kuriais naudojantis atliekami pavedimai – perkeliama negrynųjų pinigai. Akredityvas ir inkaso yra sąlyginių mokėjimų rūšys, nes jiems atlikti būtina pateikti arba gauti tam tikrus dokumentus. Šie dokumentai nepatvirtina jokios piniginės vertės, nėra skirti atsiskaityti, todėl negali būti laikomi mokėjimo instrumentais ir nėra BK 214 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas.

5. Baudžiamajame kodekse aprašant nusikalstamas veikas, susijusias su mokėjimo instrumentais, vartojamos dvi sąvokos: „mokėjimo instrumentai, skirti atsiskaityti negrynais pinigais“ (BK 214 str.) ir „mokėjimo instrumentai“ (BK 215 str.). Mokėjimo instrumento sąvo-

kos prasmė – pabrėžti šio daikto funkciją – galimybę disponuoti (atsiskaityti ar kredituoti) *negrynaisiais pinigais*. Todėl BK 214 ir 215 str. įtvirtintas mokėjimo instrumentų sąvokų skirtumas laikytinas įstatymo netobulumu. Tiek BK 214 str., tiek 215 str. aprašytų nusikalstamų veikų dalykas yra tie patys mokėjimo instrumentai – piniginiai vertybiniai popieriai, nustatytos formos rašytiniai dokumentai ir elektroninės mokėjimo priemonės (nuotolinės priegos mokėjimo priemonės ir elektroniniai pinigai).

6. Nurodant BK 213 str. aprašytų veikų dalyką vietoj vartojamos „pinigų“ sąvokos tikslinga įtvirtinti „grynųjų pinigų“ sąvoką. Pinigai yra tam tikra vertė, įtvirtinama grynaisiais ir negrynaisiais pinigais. Nusikalstamai pagaminti, laikyti ir realizuoti galima ne abstrakčią vertę – pinigus, o jos materialiąją išraišką – pinigų bilietus, monetas (grynuosius pinigus) ir mokėjimo instrumentus (naudojamus atsiskaitant negrynaisiais pinigais).

LITERATŪRA

1. **Duomenys** iš Lietuvos banko internetinio puslapio <http://www.lb.lt/lt/mokejimai/mokejimai.htm>.
2. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. Oficialus tekstas (parengtas ir išleistas vykdant Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. gegužės 2 d. įsakymą Nr.133). Trečiasis leidimas. – Vilnius, 2003.
3. **Vaškelaitis V.** Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika. – Vilnius, 2001.
4. **Martinkus B., Žilinskas V.** Pinigai. Vertybiniai popieriai. Bankai. – Kaunas, 1996.
5. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.
6. **Gavalda Ch.** Les cartes de paiement et de crédit. – Dalloz, 1994.
7. **Jeantin M., Cannu. P.** Droit commercial. Instruments de paiement et de crédit. Entreprises en difficulté. – Dalloz 2003.
8. **Piedelievre S.** Instruments de crédit et de paiement. – Dalloz, 2003.
9. **Gavalda Ch., Stoufflet J.** Instruments de paiement et de crédit. Effets de commerce, chèque, carte de paiement, transfert des fonds. LITTEC, 2002.
10. **Nouveau** Code Pénal, édition 100e. – Paris, 2003.
11. **Arrêt** de la chambre criminelle, 19 mai 1987. Somm 5, Note Doucet. Gazet de Palais n°1, 1988.
12. **Jugement** d'un tribunal de grande instance. Créteil. Informations rapides de Recueil Dalloz 344, obs.Vasseur. – Dalloz, 1985.
13. **Droit** pénale des affaires. LAMY, 2002.
14. **Cabrillac M.; Classeur J.** Droit pénal du chèque. Banque-Credit-Bourse. Fascicule 360. – Paris, 2003.
15. **Уголовный** кодекс Российской Федерации. – Москва, 2003.
16. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2002 01 30. – Vilnius, 2002.
17. **Lietuvos Respublikos** mokėjimų įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 97– 2775.
18. **Commission** Recommendation of 30 July 1997 concerning transactions by electronic payment instruments and in particular the relationship between issuer and holder (Text with EEA relevance). Official Journal L'1997. Nr.208– 52.
19. **Regulation** (EC) No 2560/2001 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2001. Official Journal N° L 344, 2001.
20. **Скаридов А. С.** Международное частное право. – Санкт – Петербург, 1998.
21. **Lietuvos Respublikos** pinigų įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 27.
22. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
23. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo Nr. IX-1495 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1733.

The Conception of the Instrument of the Payment in Lithuanian Criminal Law

Doctoral Candidate Daiva Ušinskaitė

Mykolas Romeris University

Keywords: *non – cash payment, instruments of the payment, monetary securities, electronic means of the payment.*

SUMMARY

Many of the institutions of the Criminal acts, which were formulated in the earlier Criminal acts, were reformed in the new Criminal code of Lithuania (hereafter – Criminal code). There were also new criminal acts determine in the Criminal code. The novels are also foreseen criminal responsibility for the production and illegal disposal of the counterfeit instruments of the payment, which are meant for the payment in non-cash (Art. 214 of the Criminal Code) and criminal responsibility for the illegal instruments of the payment or the using of the data of the illegal instruments of the payment (Art. 215 of the Criminal Code). The criminal acts, which are foreseen in Art. 214 and 215 of the Criminal Code, are distinguished by the object of the criminal act from other criminal acts of the Criminal Code. The object of the criminal acts, which are foreseen in Art. 214 and 215 of the Criminal Code, is the subject of this article.

The aim of the article is to disclose the concept of the object of the criminal acts, which are foreseen in Art. 214 and 215 of the Criminal code. The author used logical method, comparative method and the method of the systematic interpretation of the law to reach the aim of the article. The author analyses the problems, related to the detailed determination of the object of the mentioned criminal acts. The author discloses the content of the definition of the money, stocks and the instruments of the payment, they interconnection and the differences, the possibility to separate the criminal acts foreseen in the art. 213, 214 and 215 of the Criminal Code by using the definitions of they objects. There are presented the suggestions to use the definition of the instruments of the payment to describe any means of the payment and the theoretical meaning of the definition of the instruments of the payment. The author also presents suggestions to correct the object of the criminal acts, which are foreseen in the Art. 213, 214 and 215 of the Criminal Code. These suggestions were made on the grounds of the practice of the foreign countries and the analysis of other norms of the Lithuanian law.

